

EEN VERGETEN OORLOGSSLACHTOFFER

Henk Stevens

Inleiding

Op de Algemene begraafplaats Martinus in Didam bevindt zich het oorlogsgraf van P.P. Peters, geboren op 23 juli 1908, overleden op 22 maart 1945. Het betreft een graf met staande steen volgens de standaard uitvoering van de Oorlogsgravenstichting (OGS). Het graf is zichtbaar vanaf de openbare weg, de Deken Reuvekamplaan, links van het mortuarium.

De beheerder van het kerkhof, noch de gemeentelijke monumentencommissie, de oudheidkundige vereniging of zelfs iemand van de vele takken Peters in Didam, kan mij iets vertellen over de persoon Peters die hier begraven ligt. Zijn naam staat ook niet op het oorlogsherinneringsmonument vermeld. Hoog tijd voor een onderzoek.

*Het graf van P.P. Peters
(Foto auteur)*

Wie was P.P. Peters?

Een voor de handliggende eerste stap is het voorleggen van de vraag aan de Oorlogsgravenstichting. Die blijkt over enige, summier gegevens te beschikken. Voor informatie over de persoon P(aulus) P(etrus) Peters is het nodig in gesprek te komen met een nabestaande die als contactpersoon voor de Oorlogsgravenstichting fungeert. Om aan het adres of een telefoonnummer van de contactpersoon te komen diende ik een brief te schrijven met een toelichting op het doel van mijn onderzoek. Mijn doel is, zo benadrukte ik in de brief, duidelijkheid te krijgen over de persoon P.P. Peters en zijn lotgevallen, hem een gezicht te geven. De brief, gericht aan het hoofd van het archief van de Oorlogsgravenstichting, werd door hem doorgestuurd naar de contactpersoon. [Dat is de gebruikelijke manier bij dit soort aangelegenheden, de contactpersoon bepaalt of hij/zij ingaat op het verzoek.]

Enkele weken later kwam er bericht van Anita Peters, oudste kleindochter van P.P. Peters. Helaas is haar vader, zoon van P.P. Peters, reeds in 1985 overleden. Voor die tijd was het lot van opa nauwelijks ter sprake gekomen. Anita Peters herinnert zich slechts vaag enkele bezoeken met haar ouders aan familie in Didam. Dat is alles. Door bijzondere omstandigheden is via haar niet aan meer informatie te komen.

Paul Peters, een ondernemende jongeman

Met behulp van de Oorlogsgravenstichting, een goede kennis die me wees op de parenteel van de bewuste familie Peters, de afdeling Burgerlijke Stand van de gemeente Den Haag, de Bürgerschaftskanzlei van Hamburg en de Didamse Gradus Peters (oomzegger van Paul Peters) is het me gelukt het volgende beeld te schetsen. Voor de duidelijkheid gaan we eerst een stukje terug in de geschiedenis.

Wilhelmina Evers, geboren in 1872 in Didam, trouwde in 1898 met Johannes Peters. Hij werd in 1873 in Zevenaar geboren (aan de Groessense kant, dat was dus niet zo erg).

Ze gingen in Didam wonen en daar werd in 1899 hun zoon *Hendrikus Gerardus Peters* geboren. Dochter Anna, geboren in 1901, werd maar vier maanden oud.

Na de vroege dood (in 1902) van haar man, hertrouwde Wilhelmina Evers in 1903 met Albertus Peters (in 1876 in Zevenaar geboren), broer van haar overleden man.

Uit dit huwelijk werden vijf kinderen geboren, te weten Johannes, Gerardus, *Paulus Petrus* (op 23 juli 1908) roepnaam Paul, Theodora en Anna. Hendrikus (Hend) Gerardus Peters was dus een halfbroer en tegelijk een neef van Paulus (Paul) Petrus Peters.

Paul Peters was een ondernemende jongeman. Al op zeer jonge leeftijd had hij diverse baantjes bij zijn familie in Groessen. Op 16-jarige leeftijd trok hij naar het Westen om werk te zoeken. Het is niet bekend waarom hij zover van huis ging. In de familie wordt verondersteld dat Paul zich wilde bekwamen in het beroep van tuinder. In 1925 stond hij ingeschreven in de gemeente Loosduinen bij Den Haag. Na enkele maanden keerde hij echter al terug naar zijn ouders aan de Willibrordusweg op nummer A 181. De woning stond schuin tegenover het witte 'boerderijtje' met (tegenwoordig) huisnummer 59. Waarschijnlijk had Paul's vader hem gewezen op de mogelijkheid weer bij familie in Groessen aan het werk te kunnen. In oktober 1926 werd Paul opnieuw in Didam ingeschreven op het adres van zijn ouders. Een half jaar later vertrok de rusteloze Paul naar Huissen. Hij bleef er maar twee maanden. Op 29 juni 1927 vertrok Paul naar de plaats Monster in het Westland. Daar werkte hij een jaar bij een tuinder.

Een vroegere vriendin deed hem toch weer naar het naburige Loosduinen trekken. Uit de relatie met haar werd een zoon geboren (de vader van eerder genoemde Anita Peters). Paulus Petrus Peters en Maria Catharina van der Burg trouwden in 1936 in Den Haag, maar bleven in Loosduinen wonen. Uiteindelijk is Paul geen echte tuinder geworden, zijn (latere) persoonskaart vermeldt als beroep 'grondwerker'. In feite leidde het gezinnetje, waarin ook een dochter ('Kootje') en mogelijk nog een zoon werden geboren, een rustig leven. Regelmatig was er contact met de Didamse roots van Paul. Bezoek van hen kreeg de familie in Didam maar weinig. De reis was, zeker in de oorlogsjaren, een hele onderneming.

Angst voor razzia's

Zorgen om oom Paul en zijn gezin waren er volop. Ze woonden weliswaar in Loosduinen, niet direct aan de kust, maar de berichten over de toestand daar waren zeer verontrustend. Na de oorlog zou de omvang ervan pas duidelijk worden. De bouw van de Atlantikwal, de verdedigingslinie van de Duitsers tegen mogelijke aanvallen van de geallieerden, had het leven in de kuststeden enorm ontregeld.

En altijd was er de angst voor razzia's voor de Arbeitseinsatz, het gedwongen te werk gesteld worden. Na het echec van de veldtocht naar Rusland (1942/1943), wilde de Duitse legerleiding in versneld tempo het aantal militairen en het wapenarsenaal weer aanvullen. Door het inzetten van veel buitenlandse werkkrachten kon ook het laatste Duits personeel in de industrie klaar gestoomd worden voor het front en kon zelfs de wapenproductie opgevoerd worden. Hoe verder de oorlog vorderde, hoe meer behoefte er ontstond aan extra werkkrachten. Het aantal razzia's nam sterk toe en nam steeds drastischer vormen aan. Een extra reden voor het houden van razzia's was de angst van de Duits legerleiding dat mannen uit bezette gebieden zich zouden aansluiten bij de naderende geallieerden. Omdat razzia's bij lange na niet het succes hadden dat de Duitsers er van verwachtten, bereidde men later de razzia's in het diepste geheim voor. Gedurende de oorlog werden meer dan een half miljoen Nederlanders weggevoerd naar Duitsland.

Op 21 november 1944 vond in alle vroegte een allesomvattende razzia plaats in Den Haag en omgeving. De Duitsers hadden er de codenaam 'Schneeflocke' (Sneeuwvlok) aan gegeven.

Tien dagen eerder had een razzia in Rotterdam bijna vijftigduizend mannen tussen de 17 en 40 jaar 'opgeleverd'. Enkele signalen duiden er op dat ook in Den Haag en omgeving een razzia zou worden gehouden. Men had echter niet verwacht dat die zo snel na de gebeurtenissen in Rotterdam zou komen. Ongeveer dertienduizend ongelukkigen werden opgepakt. Zevenduizend mannen werden in schepen geladen met bestemming Kampen aan de IJssel. Van daaruit volgde een spannende en vermoeiende tocht naar 'Lagers' (werkkampen) in Duitsland, o.a. in Rees. De anderen kwamen, na dagenlange marsen, terecht in (concentratie)kampen in Nederland. Zij werden ingezet bij de Organisation Todt voor het aanleggen van loopgraven, tankvallen enzovoorts.

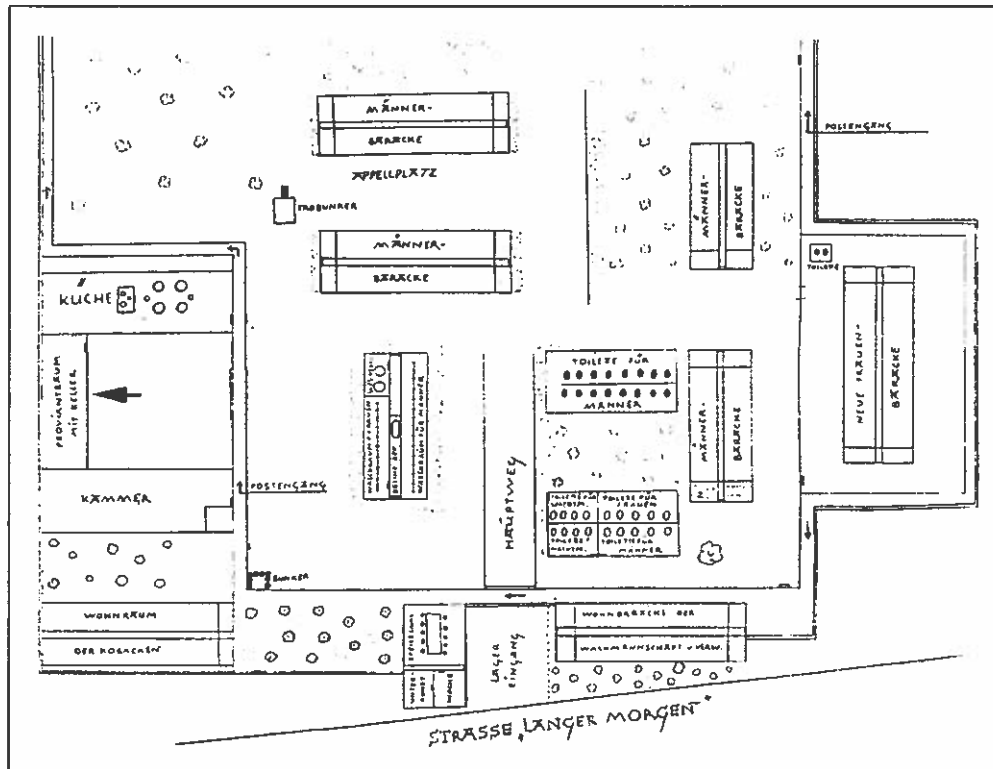
Paul Peters, slachtoffer van de Arbeitseinsatz

Paul Peters was op het verkeerde moment op de verkeerde plaats. Hij had geen kans te ontkomen aan arrestatie door de aanwezigheid van een overmacht aan Duitse soldaten. Misschien deed hij er ook geen poging toe om zijn gezin niet in gevaar te brengen. Paul behoorde tot de groep mannen die naar Duitsland werd vervoerd. Zijn eindbestemming was Hamburg-Wilhelmsburg. De havenstad was van cruciaal belang voor de Duitse oorlogsindustrie. Op scheepswerven werden oorlogsschepen gebouwd die via de Oostzee naar oorlogsgebieden voeren om er onheil aan te richten. De machinefabrieken produceerden letterlijk aan de lopende band onderdelen voor schepen, vliegtuigen, tanks, geschut en ander wapentuig. Daarnaast telde de stad veel toeleveringsbedrijven voor de oorlogsindustrie.

Omdat steeds meer bedienend personeel opgeroepen werd voor de oorlogsvoering moesten de vrijgekomen plaatsen opgevuld worden met dwangarbeiders, verreweg de meeste uit bezette gebieden. Alleen uit Nederland al zo'n dertigduizend in Hamburg-Wilhelmsburg en omgeving. Voor de gevangenen was het een zeer verwarrende en spannende tijd. De huisvesting bleek slecht. Er was niet gerekend op zo'n toestroom van dwangarbeiders. Ze werden ondergebracht in barakken, scholen, op zolders boven fabrieken, in feestzalen en schuren. De ruimten waren karig ingericht, smerig, onhygiënisch. Kleding en voedsel waren schaars. Alleen degenen die bij boeren werden tewerk gesteld hadden redelijke levensomstandigheden. Altijd was er de angst voor bombardementen en beschietingen. De geallieerden stelden alles in het werk om door bombardementen zo veel mogelijk de wapenproductie te verhinderen en de Duitsers te demotiveren.

Bij aankomst van Paul Peters en zijn lotgenoten maakten de stad en de havens een ontreddende, verpletterende indruk. De ravage aan ingestorte en uitgebrande gebouwen was enorm, de havens waren grotendeels vernield. Veel gevangenen werden gedwongen puin te ruimen en de hoofdwegen weer enigszins begaanbaar te maken. Daarnaast waren er de strikte orders om toch door te gaan met de oorlogsproductie. Mensen die de euvele moed hadden de productie te saboteren, hoe gering ook, werden streng gestraft. Er was weinig voor nodig om naar een Arbeitserziehungslager (AEL) overgeplaatst te worden. Van 'Erziehung' (opvoeding) in positieve zin, was geen sprake. 'Opvoeding' betekende in dit soort kampen het op onmenselijke wijze laten ervaren wat de Duitsers onder werken verstonden. Er werd 'opgevoed' door het laten verrichten van zeer zwaar werk, elf à twaalf uur per dag, weinig eten, weinig verzorging, opgezweept en mishandeld door fanatieke en meedogenloze bewakers van de SS, Kozakken en Oekraïners. Ook de commandant van het lager was een SS'er. Het kamp viel onder het ressort van de Hamburgse Gestapo. De gevangenen moesten in de omliggende bedrijven werken. Daar werden ze gewetenloos uitgebuit door de eigenaren. Als een dwangarbeider door voedselgebrek, ziekte of een andere oorzaak neerviel op de werkplek dan werd hij/zij afgeschreven en zorgde de Gestapo gewoon voor nieuwe aanvoer.

Het verblijf in een AEL duurde zes tot acht weken. Naar believen van de Hauptsturmführer kon de verblijfperiode echter verlengd worden. Beschikte een gevangene dan nog niet over de juiste discipline, dan volgde plaatsing in het beruchte concentratiekamp Neuengamme. In principe gingen de gevangenen na het verblijf in een AEL terug naar hun vorige behuizing en werkplek.

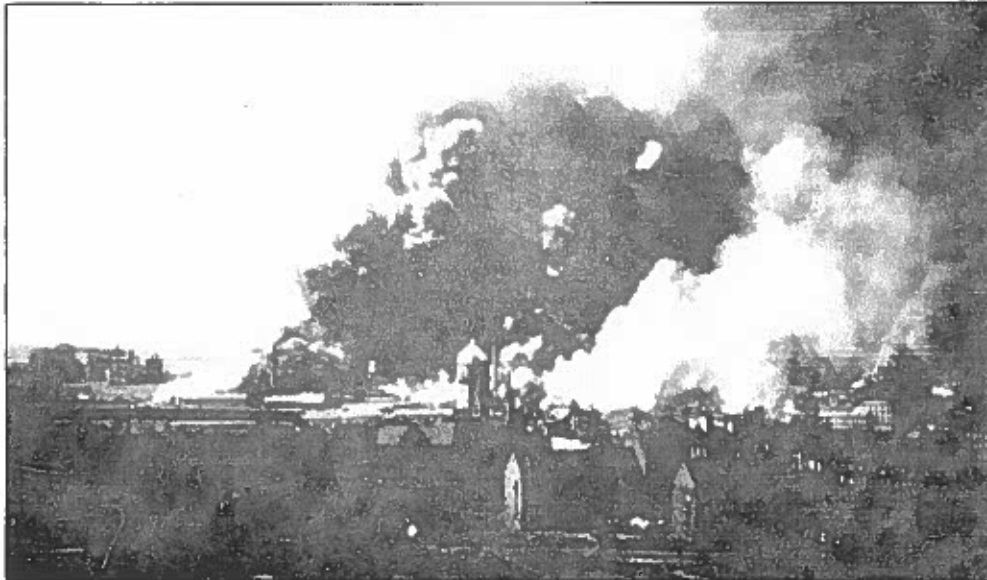
Plattegrond van het kamp 'Langer Morgen'. De pijl wijst naar de 'Proviandraum mit Keller'. De kelder onder de proviandraimte bood beperkte bescherming voor de gevangenen bij bombardementen. (Bron: Reinhard Bosse, Lager in Wilhelmsburg während de NS-Zeit)

Waar Paul Peters' behuizing en werkplek waren, is niet bekend. Veel van de archieven zijn door oorlogshandelingen verloren gegaan, veel materiaal is vernietigd door de Duitsers. Wel is bekend dat Paul Peters op een gegeven moment in een AEL terecht kwam, het Lager Langer Morgen in het stadsdeel Wilhelmsburg van Hamburg. Hij zou er zijn strafperiode niet 'volmaken'. Het ironische lot wilde dat Paul Peters (en veel van zijn mede-gevangenen) gedood werd(en) door een bombardement van Engelse vliegtuigen.

Na de verloren strijd in het Oosten richtte de Duitse legerleiding zich op de strijd in het Westen. Hun activiteiten daar waren tweeledig. Enerzijds werden de verdedigingslijnies versterkt, anderzijds verhevigde men de luchtaanvallen op Engeland, de meest dichtstbijzijnde vijand. Daarbij gebruikten de Duitsers steeds geavanceerder wapentuig zoals raketten, de V1 en later de verbeterde V2. Die werden in het diepste geheim ontwikkeld en samengesteld en naar o.a. het buitengebied van Den Haag vervoerd. Afvuren zo dicht bij Engeland gaf meer kans op treffers. De raketten zaaiden dood en verderf.

Niet alleen in Engeland, ook in Nederland. Door miscommunicatie kwamen de vergeldingsbommen van de fel reagerende Engelsen terecht op woonwijken in Den Haag, met vreselijke gevolgen. Het vernietigen van de lanceerinrichtingen was een eerste vereiste. Zeker zo belangrijk was het vernietigen van de ondergrondse rakettenfabriek in de Harz in Duitsland. De vluchten en bombardementen op Duitsland werden opgevoerd.

Veel steden lagen al in puin, maar het moreel van de fanatieke legerleiding was nog niet geheel gebroken. In de stuiptrekkingen van een verloren zaak werd alles en iedereen opgeofferd om het tij te keren.

*Een van de vele bombardementen op Hamburg-Wilhelmsburg.
(Foto: Museum Elbinsel Wilhelmsburg)*

Op 22 maart 1945 lieten Engelse bommenwerpers een deel van hun lading vallen boven Hamburg-Wilhelmsburg. Het luchtalarm deed de bewakers naar de schuilbunkers rennen. Voor de gevangenen waren er nauwelijks schuilplaatsen. De belangrijkste was de kelder onder de graanopslag. Bommen vernielden het kamp Lager Morgen volledig. Er vielen ruim negentig slachtoffers. Een groot deel daarvan werd in de schuilkamer van de graanschuur ('Proviautraum mit Keller', zie plattegrond hiervoor) bedolven onder graan dat naar beneden stortte na bominslagen. De anderen kwamen om door bomscherven en vallend puin. Het is niet bekend waardoor Paul Peters stierf, die rampzalige nacht, om tien minuten over vier.

*Paulus Petrus Peters.
(Foto: Fam. Peters-Bouman)*

G 2

Sterbeurkunde

(Standesamt Hamburg - Wilhelmsburg Nr. 573/1945)

✓ Der Arbeiter Paulus Petrus Peters

wohnhaft Hamburg-Wilhelmsburg, Lager Lager Morgen

ist am 22. März 1945 - - um 4 Uhr 10 Minuten

Hamburg-Wilhelmsburg in genannten Lager

in durch Kriegseinwirkung gefallen.

Der Verstorbene war geboren am 23. Juli 1908

in Ditzum in Holland.

Der Verstorbene war nicht verheiratet.

Hamburg den 22. August 1945

Wilhelmsburg

Der Standesbeamte

[Handwritten signature]

Gebt hienzu!

*Sterbeurkunde van P.P. Peters.
(Bron: CBG, Den Haag)*

Toen het signaal 'veilig' was gegeven, zette men de overlevende gevangenen direct aan het werk. Branden moesten geblust worden, puin geruimd, de overledenen bij elkaar gelegd, Sterbe-urkunden (overlijdensakten) opgesteld. In de loop van de dag werden de slachtoffers op het plaatselijke kerkhof begraven. Eenvoudige kruizen met enkele gegevens gaven aan wie er onder rustten. De overlevenden werden overgebracht naar naburige gevangenis.

Na de oorlog

Na de oorlog richtte de Oorlogsgravenstichting, bij het hoofdkerkhof van Hamburg, een ereveld in met Nederlandse slachtoffers. Met het verstrijken van de jaren gaven veel nabestaanden de voorkeur aan een graf voor hun dierbare in Nederland. Ze werden herbegraven op het ereveld in Loenen of in de woon- of geboorteplaatsen.

De weduwe Maria Peters-van der Burg liet het lichaam van haar man overbrengen naar zijn geboorteplaats Didam. Sinds 13 oktober 1953 rust op de Algemene begraafplaats Martinus, Paulus Petrus Peters, een bijna vergeten oorlogsslachtoffer.

Nawoord

De weduwe van Paul Peters hertrouwde met een neef van Paul uit Groessen. Zo behield mevrouw Peters-van der Burg haar naam. Het gezin en de nazaten bleven in het Westen van Nederland wonen. Het aantal nog levende nazaten in Didam (met de naam Peters) is op één hand te tellen. Het zijn kinderen en kleinkinderen van Hend Peters, de halfbroer van Paul Peters. Hend Peters begon aan de Van den Berghweg een timmerbedrijf.

Zoals uit het voorgaande blijkt behoren de nazaten in Didam van deze familie Peters niet tot de diverse takken 'Diemse Peters'. Dat verklaart mogelijk de onbekendheid in Didam van oorlogsslachtoffer P.P. Peters (zijn roots lagen in Groessen). Daarnaast werd er geen ruchtbaarheid gegeven aan de herbegraving in Didam. De krant, noch de r.-k. parochie maakten er melding van en de verantwoordelijke instantie verzuimde de naam van P.P. Peters op het oorlogshedenkingsmonument te laten graveren.

Het zou een eerbetoon aan P.P. Peters betekenen om dat alsnog recht te zetten.

[Intussen heeft de gemeente toegezegd dat dat vóór 4 mei a.s. gaat gebeuren.]

Bronnen

Anita Peters, Almere

Bevolkingsregisters diverse gemeenten

Echtpaar G.H. Peters-Bouman, Didam

Gemeente Den Haag, afdeling Burgerzaken

Nederlandse Oorlogsgravenstichting, Den Haag

Peter Beenk, bibliothecaris Museum Elbinsel Wilhelmsburg

Literatuur

Bosse, Reinhard, *Lager in Wilhelmsburg während der NS-zeit*, in: Die Insel, Zeitschrift des Vereins für Heimatkunde in Wilhelmsburg (Hamburg 1990)

Sijes, B.A., *De Arbeidsinzet* (Den Haag 1990)

Volder, Karel, *Van Riga tot Rheinfelden* (Amsterdam 1996)

Vugs, Reinold, *Operatie Sneeuwvlok* (Soesterberg 2004)